

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის რეორგანიზაცია XIX საუკუნეში

ეპისკოპოსი მელქისედეკი (ხაჩიძე)*

I. შესავლის მაგიერ

1812 წელს, ნიჟნი ნოვგოროდში გადასახლებული ანტონ კათალიკოსის ნაცვლად, საქართველოს ეგზარქოსად ვარლამ ერისთავი დაინიშნა, რომელიც ავტომატურადვე გახდა რუსეთის წმინდა სინოდის წევრი. საქართველოს ეკლესიის რეორგანიზაცია მხოლოდ კათალიკოსობის გაუქმებისა და ეგზარქოსის დანიშვნით არ შემოფარგლულა. გენერალ ტორმასოვს უთქვამს ვარლამისთვის: „სინოდის ობერ-პროკურორი მამცნობს, რომ ხელმწიფე იმპერატორის სურვილით, საქართველოს ეკლესიის მართვა-გამგეობა ისე უნდა მოაწყოს, რომ იგი დამოკიდებული იქნეს წმინდა სინოდზე.“¹ მართლაც, რუსული ჩარევით განხორციელდა მთელი წყება ცვლილებებისა, რომლებმაც ძირეულად შეცვალეს ივერიის უძველესი ეკლესიის სტრუქტურა. მოცემულ სტატიაში სწორედ ამ რეორგანიზაციის შესახებ ვისაუბრებთ.

ჩვენთვის ხელმისაწვდომია 1811 წლის 21 დეკემბრით დათარიღებული დავალება, რომელსაც რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა მინისტრი საქართველოს მთავარმართებელ ფილიპ პაულუჩის აძლევს საეკლესიო აზნაურებისა და საეკლესიო გლეხების საკითხთან დაკავშირებით. მინისტრის დავალება შემდეგნაირად უდერდა: „1) საქართველოს მთავარსარდალმა გენერალმა ალექსანდრე ტორმასოვმა გადაწყვიტა საეკლესიო აზნაურების გლეხებიანად სახელმწიფო ხაზინის გამგებლობაში გადარიცხვა. 2) საეკლესიო აზნაურები და საეკლესიო გლეხები თავიანთი მამულებიდან უნდა აეყარათ და ლორეს ველზე უნდა დაესახლებინათ (Акты, V, I, стр. 139). მინისტრი მთავარსარდალს ავალებდა, გაერკვია: ა) რის საფუძველზე ფლობდნენ საეკლესიო აზნაურები და საეკლესიო გლეხები მამულებს, ბ) მათი გადასახლების შემდეგ

* მარგვეთისა და უბისის ეპისკოპოსი, თეოლოგიის მაგისტრი (ათენის უნივერსიტეტი).melkhisedek75@yahoo.gr

¹ საქართველოს ეგზარქოსის კანცელარია (ფონდი N-488); იხ. ციტირება: თორაძე ვ., თორაძე ნ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორია, თბილისი, 2006, 306.

მამულები (მინა, ნაგებობანი) ხომ არ დარჩება უპატრონოდ, გ) ხომ არ შეიძლება ლორეს ველზე იძულებითი გადასახლების ნაცვლად საეკლესიო აზნაურები და საეკლესიო გლეხები დასახლდნენ იქ, სადაც მათ სურთ (Акты, V, I, стр. 139). მინისტრი მთავარსარდალს ავალბდა: შეესწავლა საეკლესიო აზნაურებისა და გლეხების საქმე და შესაბამისი დასკვნა წარედგინა სამინისტროსათვის. მინისტრი ხაზს უსვამდა, რომ აუცილებელი იყო ზუსტად გარკვეულიყო საეკლესიო აზნაურების უფლებრივი მდგომარეობა, ასევე, თუ რის საფუძველზე ფლობდნენ ისინი გლეხებს და მიწას.²

საქართველოს ეკლესიის რეორგანიზაციის გეგმა ვარლამ ერისთავმა მთავარმართებელ ტორმასოვს წარუდგინა, ხოლო ამ უკანასკნელის რეკომენდაციით კი იგი რუსეთის წმინდა სინოდმა 1811 წლის 30 ივლისს დაამტკიცა. გეგმის მიხედვით, შეიქმნა დიკასტერია³ და საქართველოს ეკლესიამ დამოუკიდებლობა დაკარგა. გარდა დიკასტერიისა, ვარლამისავე მითითებით, ქართლ-კახეთში არსებული 13 ეპარქიის ნაცვლად შეიქმნა ორი ეპარქია, მცხეთა-ქართლისა და ალავერდის, ხოლო 9 საარქიმანდრიტოს ნაცვლად დარჩა ხუთი.⁴

ვარლამ ერისთავი საქართველოს ეკლესია-მონასტრებისაგან ითხოვდა ძალიან კონკრეტულ ეკონომიკურ ინფორმაციას, მათი შემოსავლისა თუ ხარჯების შესახებ, რაც, როგორც ირკვევა, სერიოზულ პრობლემებს ქმნიდა. ჩვენამდე მოღწეულია 1814 წლით დათარიღებული წერილი, სადაც სამთავისელი სასულიერო პირი საუბრობს, რომ საეკლესიო გადასახადების აკრეფასთან დაკავშირებით სერიოზული პრობლემები არსებობს, ხოლო, სიტუაციას კი ის უფრო მეტად ართულებს, რომ ამილახვრები შესაძლოა გადასახადებს მაღავედნენ. აი, რას ვკითხულობთ წერილში: „სამთავისის ეკლესიის შემოსავლისა და ნივთის აღწერა რომ გიბრძანებიათ, მე პასუხად ეს მომიხსენებია, სულ რომ დამკარგოთ ქვეყნიდან, არც დაწერა მეშინია და არცა ვიცი ნუსხაც ამილახვარსა აქვს, იმის უბრწყინვალესობას უბრძანეთ და პასუხს

² Акты, V, I, стр. 140; იხ. ციტირება: გურული ვ., ვაჩნაძე მ., რუსეთის ეკლესიის ისტორია (სალექციო კურსი), ნაწილი მეორე (1801-1900), თბილისი, 2009, 80.

³ თორაძე ვ., თორაძე ნ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორია, 307.

⁴ იქვე, 308.

მოგახსენებთ, დიდი კაცი ბრძანდებით და ამილახვარიც დიდი კაცი არის ქართლშია, მოყუარე ბრძანდებით და ნათესავ ერთი მეორისა მისწერეთ და პასუხს როგორ არ გაგცემთ.“⁵

ეგზარქოსობამდე საქართველოს ეკლესიას საკმაოდ მოცულობითი უძრავი ქონება ჰქონდა, რაშიც დიდ წილს საეკლესიო მამულები იკავებდა. ეს შეუმჩნეველი არ დარჩენილა რეორგანიზაციის მოთავეთათვის. როგორც ისტორიკოსები ამბობენ, საეკლესიო მამულების სახაზინო ფონდში გადასვლა სამ ეტაპად მოხდა. „I საფეხურზე მოხდა საეკლესიო აზნაურების ყმა-მამულითურთ სახაზინო უწყებაში გადარიცხვა. ეს პროცესი დაიწყო 1811 წელს და დამთავრდა 1841 წელს, 8 ივლისის კანონით. 1843 წლიდან იწყება სეკულარიზაციის II ეტაპი, რომელიც 1852 წელს დასრულდა 5 ნოემბრის ბრძანებულებით „უძავი საეკლესიო მამულების სახაზინო უწყებაში გადასვლის შესახებ“. III ეტაპზე- 1853-1869 წლებში ყველა დასახლებული და დაუსახლებელი საეკლესიო მიწები სამუდამოდ გადაეცა სახაზინო მმართველობას. საეკლესიო გლეხებს მიეცათ სახელმწიფო გლეხთა თანაბარი უფლებები.“⁶

1814 წლის 30 აგვისტოს იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა სპეციალური პროექტი დაამტკიცა, რომელიც საქართველოს საეკლესიო საქმეების მოწყობას მიემართებოდა. პროფესორი ვახტანგ გურული მას დეტალურად მიჰყვება და 27 პუნქტიან განხილვას გვთავაზობთ. წინამდებარე თემაში ამ მოცულობით მსჯელობას ვერ განვიხილავთ, არამედ მხოლოდ იმ ძირითად პოსტულატებზე გავამახვილებთ ყურადღებას, რაც თითოეულ პუნქტში იქნა აღნიშნული.

1. საქართველოსა და იმერეთში იქნებოდა უწმიდესი სინოდის ერთი ეგზარქოსი და ენოდებოდა: „საქართველოსა და იმერეთის ეგზარქოსი“.

2. თბილისში არსდებოდა უწმიდესი სინოდის საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორა, რომელიც იქნებოდა უწმიდესი სინოდის უშუალო დაქვემდებარებაში. საქართველო-იმერეთის

⁵ კ.კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის არქივი ფ. 11200; იხ. ციტირება: ბენდელიანი მ., საეკლესიო რეფორმის პირველი ეტაპი: ერთი ფრაგმენტი ეგზარქოს ვარლამ ერისთავის მოღვაწეობიდან. სტატია კრებულში- ქრისტიანობის კვლევები VI, თბილისი, 2011, 100.

⁶ როგავა გ., საქართველოს ეკლესიის ისტორია (ლექციების კურსი) - თბილისი, 1996, 165.

სინოდალური კანტორის დაარსებით უქმდებოდა თბილისში არსებული დიკასტერია. სამაგიეროდ, დიკასტერია არსდებოდა ქუთაისში, რომლის გამგებლობაში შევიდოდნენ იმერეთის, სამეგრელოსა და გურიის სამღვდელოება, ეკლესიები და მონასტრები.

3. ინფორმაცია საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის თავმჯდომარისა და წევრების შესახებ.

4. ინფორმაცია საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის პროკურორისა და მისი დამხმარეების შესახებ.

5. ინფორმაცია საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორის მდივნების, მთარგმნელებისა და მწერლების შესახებ.

6. როდესაც საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის წევრებით დაკომპლექტება დასრულდებოდა, ვითარების შესახებ საქმის კურსში უნდა ყოფილიყო საქართველოს მთავარსარდალი, იმერეთის სამოქალაქო ხელისუფლება და უწმინდეს სინოდი.

7. საქართველოში უნდა შექმნილიყო სამი ეპარქია: ქართლის, ოსეთისა და სიღნაღისა.

8. იმერეთში (დასავლეთ საქართველოში) არსებული ეპარქიები ხელუხლებლად უნდა დარჩენილიყო მღვდელმთავრების სიცოცხლის ბოლომდე. მღვდელმთავრის გარდაცვალების შემდეგ სინოდალურ კანტორას უწმიდესი სინოდისათვის უნდა მოეხსენებინა თავისი აზრი ეპარქიების თაობაზე.

9. აღმოსავლეთ საქართველოს მღვდელმთავრებს საჭიროების შემთხვევაში უნდა მიემართათ საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორისათვის, დასავლეთ საქართველოს მღვდელმთავრებს – ქუთაისში არსებული დიკასტერიისათვის.

10. ეკლესიებზე, ღვთისმსახურებზე და ეკლესიის მსახურებზე თვალყურის დევნისა და წესრიგის დაცვის მიზნით დაახლოებით ყოველ 10 ეკლესიას უნდა ჰყოლოდა ერთი ბლალოჩინი.

11. საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორას გახსნის შემდეგ უნდა გადაეზარებინა თბილისის ყოფილ დიკასტერიაში განსახილველად შესული საქმეები.

12-13-14-15. თუ რა საქმეებს განიხილავდა საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორა, რომლებს გადასცემდა განსახილველად პროკურორს და რას აუნყებდა რუსეთის ეკლესიის უწმინდეს სინოდს.

16. ქუთაისის დიკასტერია იმერეთის, სამეგრელოსა და გურიის ტერიტორიაზე არსებული ეპარქიების საქმეებს განხილვის შემდეგ დასამტკიცებლად წარუდგენდა საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორას, რომელსაც, წელიწადში ოთხჯერ ანგარიშს

ჩააბარებდა მნიშვნელოვანი მოვლენებისა და, ასევე, შემოსავლისა და გასავალის თაობაზე.

17. ინფორმაცია თელავისა და საქართველო-კავკასიის არქი-ეპისკოპოსის მოვალეობის შესახებ.

18. ინფორმაცია თელავისა და საქართველო-კავკასიის ეპარ-ქიის სამღვდელოების შესახებ.

19. ინფორმაცია ზემოხსენებული სასულიერო პირების ხელ-დასხმის, დანიშვნისა და გადაყენების შესახებ.

20. ინფორმაცია ჩრდილო კავკასიის მთიანეთში თელავისა და საქართველო-კავკასიის არქიეპისკოპოსის, ასევე, მისიონერების გასაცილებლად დაცვის გამოყოფის შესახებ.

21. თელავისა და საქართველო-კავკასიის არქიეპისკოპოსმა ოსეთის სასულიერო კომისიის საქმეთა თაობაზე მოხსენება უნდა წარუდგინოს რუსეთის ეკლესიის უნმიდეს სინოდს და დაელოდოს სინოდის გადაწყვეტილებას.

22. ინფორმაცია კახეთის ქალაქის თელავისა და ქართლის ქალაქ ანანურის იურისდიქციის შესახებ.

23. იმერეთის სამღვდელოებისა და ეკლესიის მსახურთა შვი-ლებისათვის ქალაქ ქუთაისში დაარსდეს სასულიერო სემინარია.

24. ინფორმაცია საარქიმანდრიტოების შესახებ

25. ინფორმაცია დასავლეთ საქართველოს მონასტერთა რაო-დენობის შესახებ.

26. ე.წ. „ბონუსების“ შესახებ, თუ ეპარქიების მღვდელმთავ-რები, არქიმანდრიტები და მონასტრის წინამძღვრები საეკლესიო უძრავ და მოძრავ ქონებას გაამრავლებდნენ.

27. ინფორმაცია სასულიერო და საერო პირების ხელფასების შესახებ.⁷

II. ახალი „თანამდებობები“ საქართველოს ეკლესიაში

ყველაფერთან ერთად საქართველოს ეკლესიაში ახალი თანა-მდებობები შეიქმნა, რომელთაგანაც აღსანიშნავია „ბლალოჩინი“ და „ვიკარი“.

1. ბლალოჩინი

ბლალოჩინის ქართული შესატყვისი *კეთილმოწესე* გახლავთ და იგი რუსეთამდე საქართველოს ეკლესიაში არ არსებობდა. ეპარ-

⁷ დანვრილებით 27-ივე პუნქტის შესახებ იხ., გურული ვ., საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება (1811-1814), 86-90.

ქიებში რამდენიმე *ბლალორინი* ინიშნებოდა და შესაბამისად, თავად ეპარქიაც ამდენივე *საბლალორინოდ* იყოფოდა. ამგვარ გადანყვეტილებებს თავიდან დიკასტერია იღებდა, შემდგომ კი იგი უშუალოდ მღვდელთმთავრის პრეროგატივა გახდა.

ელდარ ბუბულაშვილი საკმაოდ ვრცლად წერს ამ თანამდებობის შესახებ. ისტორიკოსისგან ვიგებთ, რომ: „ეს თანამდებობა პირველად რუსეთის ეკლესიაში 1721 წელს დაწესდა. 1820 წლის 5 აგვისტოს უწმინდესი სინოდის განკარგულებით, ბლალორინები მთავარეპისკოპოსების „თვალები“ იყვნენ ყველა საქმეში.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სიტყვა „ბლალორინი“ ქართულად „კეთილმონესედ“ ითარგმნება და მართლაც, უფლებამოსილებით თავის შესატყვის თანამდებობას კიდევ ამართლებდა. ბლალორინები ხელს უწყობდნენ ეკლესიების მოწყობას, უზრუნველყოფდნენ საეკლესიო საკუთრების დაცვას, ზრუნავდნენ ეკლესიებისათვის საჭირო საღვთო წიგნების შექმნაზე და ხელმძღვანელობდნენ ახალი ეკლესიების აგებას. სასულიერო პირების კონტროლის დროს ისინი ყურადღებას აქცევდნენ, თუ რამდენად სწორად და საეკლესიო კანონების დაცვით ტარდებოდა ჯვრისწერა, ნათლობა, მიცვალებულის გაპატიოსნება და სხვ. ისინი აგრეთვე აღწერდნენ საეკლესიო შემოსავალ-გასავალს. ამისთვის მათ ჰქონდა საკანცელარიო წიგნები. ყურადღებას აქცევდნენ თავიანთ ეპარქიებში არსებულ სასულიერო სასწავლებლებში ზავშვთა სწავლებას და სხვა. ბლალორინების უფლებამოსილება დიკასტერიის დროს შეზღუდული იყო. მისი გაუქმების შემდეგ მისი უფლებები საგრძნობლად გაიზარდა.“⁸

პროფესორი ბუბულაშვილი იმასაც წერს, რომ „1281 წელს, ეგზარქოს თეოფილაქტეს მითითებით, ქართული ნუსხა-ხუცურით დაიბეჭდა „ინსტრუქცია, რომელ არს მოძღვრება ბლალორინებისადმი“, რომელშიც დეტალურადაა ჩამოყალიბებული მათი უფლება-მოვალეობანი. 1841-1883 წლებში მოსკოვის სასულიერო კონსისტორიის ბრძანებით გამოიცა ახალი განკარგულება ბლალორინებისადმი. საბლალორინო ოლქები ქმნიდნენ საბლალორინო საბჭოებს. საბჭოს შემადგენლობაში შედიოდა ორ-ორი წევრი, რომ-

⁸ ბუბულაშვილი ე., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ეგზარქოსობის პერიოდში, დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, თბილისი, 2006, 58.

ლებიც საბლალორჩინო ოლქებიდან იყვნენ არჩეული. ბლალორჩინთა საბჭო ინვევდა საბლალორჩინო ყრილობებს, რომელზეც განიხილებოდა ეკლესიის სხვადასხვა საჭიროოტო საკითხები. საბლალორჩინო საბჭოები პირველად დაარსდა 1865 წელს. 1826 წელს, ეგზარქოს იონას (1821-1832) დროს შემოიღეს მონასტერთა ბლალორჩინის თანამდებობა, რომელიც კონტროლს მხოლოდ სამონასტრო ცხოვრებას უწევდა. XIX ს-ის შუა ხანებიდან ბლალორჩინების უფლება-მოვალეობანი გაიზარდა. მათი წარდგინებით, ეპარქიის მღვდელმთავრები ახდენდნენ ახალი სასულიერო პირების ხელდასხმას.⁹

ბლალორჩინებზე საუბრისას არ უნდა გამოგვრჩეს ერთი ძალიან მნიშვნელოვანის საკითხი, რომ მათ საქმიანობას ძალიან მკაცრად აკონტროლებდა სასულიერო დიკასტერია. კეთილმონესეებს უნდა მიემართათ დიკასტერიისათვის, დიკასტერია განიხილავდა ამ საკითხს და ეგზარქოსის მითითების შესაბამისად გადაწყვეტილებას მიიღებდა.

2. ვიკარი

ბლალორჩინის გარდა, ასევე, აღსანიშნავია ვიკარის თანამდებობაც, რაც სწორედ რეორგანიზებულ საქართველოს ეკლესიაში გაჩნდა და რუსების პერიოდამდე რეალურად არც არსებობდა. „ვიკარი ლათინური სიტყვაა და მოადგილეს ნიშნავს. ძველ რუსულ ეკლესიაში არსებობდა მოადგილე (იგივე ნაცვალი) ეპისკოპოსი, რომელიც ეპარქიის მღვდელმთავრის წარმომადგენელი იყო ადმინისტრაციის და სამართლის დარგში... ვიკარი (იგივე ქორეპისკოპოსი) ეპარქიის მთავარეპისკოპოსის თანაშემწე იყო და მისი მითითებით მოქმედებდა. ეგზარქოს ვარლამ ერისთავის განკარგულებით, საქორეპისკოპოსო შეიქმნა მისსავე დაქვემდებარებულ მცხეთისა და ქართლის ეპარქიაში გორის სავიკარიუსოს სახელით.“¹⁰ შემდგომ პერიოდში აღმოსავლეთ საქართველოში არსებულ ერთადერთ ეპარქიას ეგზარქოსები ვიკარი ეპისკოპოსების მეშვეობით მართავდნენ. XIX ს-ის მეორე ნახევარში გორის გარდა შეიქმნა ალავერდის, ბაქოს, ვლადიკავკაზის და ერევნის სავიკაროები (საქორეპისკოპოსოები). აქედან ზოგიერთი მათგანი XX ს-ის დასაწყისში დამოუკიდებელ ეპარქიად ჩამოყალიბდა.

⁹ იქვე, 58-59.

¹⁰ იქვე, 59.

III. საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორა

პროფესორი ელდარ ბუბულაშვილი გვანჯდის ინფორმაციას, რომლიდანაც ვიგებთ, რომ ობერპროკურორ ა. გოლიცინს საკუთარი გეგმა ჰქონდა იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ უნდა მოწყობილიყო სინოდალური კანტორის სხდომის დარბაზი. „რუსეთის ხელისუფლების სურვილი იყო გარეგნული ფორმით მაინც დამსგავსებოდა საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორა მოსკოვის სინოდალურ კანტორას. ამ მიზნით, ობერპროკურორი ა. გოლიცინი, ჯერ კიდევ მის ოფიციალურ გახსნამდე, რუსეთის ხელისუფლების წინაშე წინადადებას აყენებდა, რომ საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის სხდომის დარბაზი მოსკოვის სინოდალური კანტორის მსგავსად მოეწყოთ. სხდომის დარბაზში უნდა მდგარიყო მაგიდა, რომლის უკან, ზემოთ კედელზე იმპერატორის სურათი იქნებოდა მოთავსებული, მაგიდის თავში დაიდგმებოდა ბარხატი მორთული იმპერატორის ტახტი, რომლის თავში მოთავსებული იქნებოდა რუსეთის გერბი.“¹¹

როგორც ვიგებთ, დასაწყისში სინოდალური კანტორა მხოლოდ იმპერატორისა თუ სინოდის მითითებებით მოქმედებდა, რომელი მითითებებიც ქართულ ენაზე ითარგმნებოდა. „პირველ ხანებში საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორას არავითარი დებულება არ გააჩნდა. იგი მხოლოდ იმპერატორისა და უწმინდესი სინოდის განკარგულებებით მოქმედებდა. თავდაპირველ ეტაპზე რუსულ ენაზე შედგენილი აღნიშნული განკარგულებების ქართულად თარგმნა საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის კანცელარიის ქართული ენის მცოდნე თარჯიმნის მეშვეობით ხდებოდა, რათა ეპარქიის მმართველ ქართველ სასულიერო პირებს ენის უცოდინარობის გამო შესძლებოდათ მისი გაგება. შემდგომ ეტაპზე საქმის წარმოება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა.“¹²

ზემოთაღნიშნული ღონისძიებების გატარების მიუხედავად რუსულმა ხელისუფლებამ მაინც ვერ მიიღო ის შედეგი, რომელსაც ელოდა და ამიტომ მიტროპოლიტი ვარლამ ერისთავი ეგზარქოსობიდან გაათავისუფლეს. „საქართველოში მიმდინარე საეკლესიო გარდაქმნებით რუსეთის ხელისუფლება კმაყოფილი არ იყო, რის გამოც ეგზარქოსობიდან გაათავისუფლეს მიტროპოლიტი

¹¹ იქვე, 66.

¹² იქვე, 68.

ვარლამ ერისთავი და 1817 წლის 14 მაისს მის მაგივრად დანიშნეს რიაზანის ეპარქიის მმართველი, მიტროპოლიტი თეოფილაქტე რუსანოვი (1817-1821). მას საქართველოში ჩამოსვლამდე იმპერატორის ბრძანებით დაევალა ეკლესიის რეორგანიზაციის დაჩქარება და ქართულ სინამდვილეში რუსული საეკლესიო წესების დამკვიდრება.¹³

IV. გარდაქმნები დასავლეთ-საქართველოში

ზემოთნახსენებ დიკასტერიას დიდხანს არ უარსებია და 1815 წლის 30 აგვისტოს, იგი საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორად გადაკეთდა. აუცილებლად უნდა დავაკონკრეტოთ, რომ „კანტორის აღნიშნულ დასახელებაში არსებულ სიტყვაში – „საქართველო“ ცარისტული რუსეთი გულისხმობდა არა ზოგადად საქართველოს, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს. ქვეყნის დანარჩენ კუთხეებს (იმერეთს, სამეგრელოს, გურიას, აფხაზეთს) ისინი საქართველოდ არ მიიჩნევდნენ და მათ მოიხსენიებდნენ იმერეთად, სამეგრელოდ, გურიად, აფხაზეთად... სახელწოდება... „ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობისა და ქართველი ერის ერთიანობის საწინააღმდეგოდ“ იყო მიმართული.“¹⁴

დასავლეთ საქართველოში ეგზარქოსმა თეოფილაქტემ, 1819 წელს რეფორმა დაიწყო, რისთვისაც სამხედრო ძალის გამოყენებასაც არ მოერიდა. ამ ყოველივემ 1819-1821 წლებში აჯანყებაც კი გამოიწვია, რასაც სხვა დროს უფრო დეტალურად განვიხილავთ. 1821 წლის წმინდა სინოდის 19 ნოემბრის ბრძანებით, იმერეთის 5 ეპარქიიდან დარჩა მხოლოდ ერთი, რომლის კათედრაც ქუთაისში იყო. მისი „მმართველობა იმპერატორის სურვილით მიენდო სოფრომ ნულუკიძეს, რომელსაც მიენიჭა არქიებისკოპოსის წოდება.“¹⁵

რაც შეეხება სამეგრელოს, სადაც სამი ეპარქია იყო (ჭყონდიდი, ცაიში და ცაგერი), „1823 წელს გარდაიცვალა ცაგერის მიტროპოლიტი იონა და ცაიშის ეპისკოპოსი გრიგოლი. მათი ეპარქიები შეუერთდნენ ჭყონდიდის ეპარქიას. ამასთან დაკავშირებით შეეცვალა ჭყონდიდის ეპარქიას სახელი და 1829 წლის 23 ივნისს

¹³ იქვე, 72.

¹⁴ იქვე, 65.

¹⁵ თორაძე ბ., თორაძე ნ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორია, 318.

ენოდა სამეგრელოს ეპარქია.¹⁶ სიტუაცია უცვლელად არც ამის მერე შენარჩუნებულა. საქმე იმაშია, რომ „1874 წლის 16 მაისის წმინდა სინოდის დადგენილებით, სამეგრელოს ეპარქია გაუქმდა და შეუერთდა იმერეთის ეპარქიას. რაც შეეხება გურიას, საქართველოს რუსეთთან შეერთების პერიოდში აქ იყო ერთი ეპარქია, ჯუმათის, რომელსაც მართავდა მიტროპოლიტი ნიკოლოს შერვაშიძე, კათედრა ქ. ოზურგეთში. 1827 წელს მიტროპოლიტი შერვაშიძე გარდაიცვალა. 1833 წელს ეს ეპარქია შეუერთდა იმერეთის ეპარქიას, მაგრამ 1844 წლის 1 აპრილიდან იგი ხელახლა აღადგინეს გურიის ეპარქიის სახელწოდებით კათედრალური ცენტრით ჯუმათში.“¹⁷

რაც შეეხება აფხაზეთს. „1885 წლის 12 ივნისს გურიის ეპარქია შეუერთდა აღდგენილ სამეგრელოს ეპარქიას და ენოდა გურია-სამეგრელოს ეპარქია. გაერთიანებული ეპარქიის პირველი ეპისკოპოსი იყო გრიგოლ დადიანი – კათედრით ფოთში ალექსანდრე ნეველის ეკლესიასა და მარტვილში. 1795 წელს აფხაზეთის ეპარქია დაექვემდებარა ცაგერის მიტროპოლიტს, შემდეგ ჭყონდიდისას (1851 წლის 30 აპრილამდე). 1851 წელს ეს ძველი ეპარქია აღსდგა აფხაზეთის საეპისკოპოსოს სახელწოდებით.“¹⁸

საკითხის ირგვლივ საუბრისას აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ, რომ დასავლეთ საქართველოში არსებული პოლიტიკური სიტუაციის გასაცნობად, თბილისიდან ადგილზე მთავარმართებელი იქნა მივლენილი, რომელმაც სიტუაცია შეისწავლა, უკან დაბრუნდა და ვითარების შესახებ საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორას მოახსენა, რომელმაც დადგენილებაც გამოიტანა. აღნიშნული დადგენილების მიხედვით, ქუთაისში დიკასტერიის დაარსების გადანყვეტილება არ იქნა მიღებული, რაც ფინანსების ნაკლებობით აიხსნა. „სინოდალური კანტორის გადანყვეტილებით, ადგილობრივ მღვდელთმთავრებს დაევალათ იმერეთის, სამეგრელოსა და გურიის ტერიტორიაზე არსებული საეკლესიო მამულების შესახებ ვრცელი მოხსენება წარმოედგინათ კანტორაში.“¹⁹

დასავლეთ საქართველოში ვითარება საკმაოდ მძიმდებოდა და მის მოგვარებაში ნ. რტიშევი იყო ჩართული, რომელმაც „იმე-

¹⁶ იქვე.

¹⁷ იქვე, 318-319.

¹⁸ იქვე, 319.

¹⁹ ბუბულაშვილი ე., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ეგზარქოსობის პერიოდში, 70.

რეთის უპირველეს მიტროპოლიტს დოსითეოს ქუთათელს სთხოვა, რომ მის დაქვემდებარებაში მოქცეულიყო დასავლეთ საქართველოში არსებული ყველა საეპისკოპოსო. დოსითეოსი ვალდებული იყო, დასავლეთ საქართველოში არსებული ეპარქიების მდგომარეობის შესახებ ანგარიში წარედგინა საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორაში. საქართველოს ეგზარქოსი სინოდალური კანტორის მოხსენების საფუძველზე კი თავის აზრს მოახსენებდა რუსეთის უწმინდეს სინოდს.²⁰

იმჟამინდელი დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსების მდგომარეობის შესახებ, ძალიან საინტერესო ინფორმაციებს გვანვდის პატრიარქი კალისტრატე ცინცაძე, თავის წიგნში „ჩემი მოგონებებიდან,“ რომელშიც კარგადაა აღწერილი საქართველოს ამ ნაწილში მყოფი ეპისკოპოსების პრობლემები. წიგნში ვკითხულობთ: „დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსებს ქორეპისკოპოსები არ ერქვათ, თორემ მათსავით ცუდ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ: ქორეპისკოპოსები ხომ საჭირონი ხდებოდნენ მხოლოდ წირვის დროს, რომელსაც ეგზარქოსი რაიმე მიზეზის გამო ვერ ატარებდა. ეპისკოპოსები იმერეთისა, გურია-სამეგრელოსი და სოხუმისა სამწყსოს თუმცა სრულუფლებიან მღვდელთმთავრებად მიაჩნდა, სინამდვილეში მათ არ ჰქონდათ უფლებები, უფლებები სასულიერო-სასწავლო დანესებულებების ხელმძღვანელობის და სამრევლო სკოლების ხელმძღვანელობისაც კი. არ გააჩნდათ კონსისტორიები, არ შეეძლოთ დაბადების მონუმბათა გაცემა და სხვა.“²¹

ამგვარი და ყოვლად გაუმართლებელი ვითარების ფონზე, არ უნდა გაგვიკვირდეს იმ პრობლემების არსებობა, რომლებმაც XIX საუკუნეში საქართველოს სამოციქულო ეკლესია ძალიან დააზიანეს.

²⁰ იქვე, 71.

²¹ ცინცაძე კ., ჩემი მოგონებებიდან. მნიგნობრობა ქართული, ტომი 10, სასულიერო მწერლობა, კალისტრატე ცინცაძე, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, წიგნი II, თბილისი, 2010, 339.

REORGANIZATION OF THE GEORGIAN ORTHODOX CHURCH IN THE XIX CENTURY

Bishop Melchizedek (Khachidze)*

In this article, his Eminence Melchizedek Khachidze analyzes the reorganization of the Georgian Orthodox Church by the Russian Empire in the nineteenth century. In 1812, instead of Anton Catholicos (who was exiled to Nizhny Novgorod), Varlam Eristavi was appointed as Exarch of Georgia, who automatically became a member of the Holy Synod of Russia. But The reorganization of the Georgian Church was not limited by this.

During this reorganization, in the Georgian Church, established a position of "Blagochin" (Russ. Благочинный). The "Blagochins" had very serious authority inside of Georgian Church.

At the same time, the *Georgia-Imereti Synod Bureau* was established in Georgia. In the beginning, the Bureau operated only under the instructions of the Emperor or the Synod, which were translated in Georgian.

The article discusses the main essence of the reorganization of the Georgian Church by the Russian Empire, the dangers that these processes contained and the situation that accompanied the implementation of all this.

Key words: Georgia-Imereti Synod Bureau, Anton Catholicos, Varlam Eristavi, Russian Empire, Holy Synod of Russia.

* Bishop of Margveti and Ubisi (Georgian Orthodox Church), Master of Theology (University of Athens) melchisedek75@yahoo.gr